

Недељко Радосављевић

Снежана Радић, КОНФИСКАЦИЈА ИМОВИНЕ У ВАЉЕВСКОМ ОКРУГУ 1944-1946

Историјски архив Ваљево, Извори 1, Ваљево 2002, 257.

Један од најзначајнијих проблема са којима се суочава српска историографија је истраживање периода после окончања Другог светског рата, односно време успостављања новог друштвеног поретка. То је донело и радикалну измену власничке структуре, у околностима у којима је стварање државног власништва над производним системима било приоритет.

Међу најзначајније ресурсе, одакле је нова комунистичка власт попуњавала своје државне производне капацитете, али и производила бројне социјалне и друштвене проблеме, свакако се убраја конфискација имовине свих оних који су словили као стварни или измишљени, непријатељи новог друштвеног поретка. Темом конфискације имовине у ваљевском крају, као и у Србији опште, ретко ко се бавио. Разлози за то били су вишеструки, почев од јаког утицаја идеолошког императива коме су, често нестручни, истраживачи овог периода били изложени, преко оскудних извора о томе, па до избора других, у том тренутку свакако атрактивнијих тема.

Управо због тога, књига Снежане Радић, *Конфискација имовине у ваљевском крају 1944-1946*, има изузетан значај у српској, не само локалној историографији. Искусан архивиста, која је годинама радила на изузетно богатим фондовима Историјског архива Ваљево, у којима се, између осталог, чува грађа о периоду од успостављања нове власти у Ваљеву 1944, Снежана Радић приступила је задатој теми врло опрезно и критички. Њен вишегодишњи рад на истраживању ове осетљиве проблематике највећим делом садржан је у овој књизи.

Књига је подељена на више целина, које се узајамно потпуно тематски и хронолошки допуњавају. У првом делу, где би се могли сврстати *Предговор* и *Увод*, ауторка је указала на значај до сада готово у потпуности необрађене теме којој је приступила као знатижељан истраживач прошлости, али тек пошто је успела да сакупи довољно извора који би јој омогућили што потпуније одговоре на низ питања која су стајала пред њом. Поред тога, у *Уводу* је дефини-

сано и подручје њеног интересовања, а то су срезови Посавски, Тамнавски, Подгорски, Ваљевски и Колубарски, у саставу Ваљевског округа.

Следећи део књиге, под насловом *Правосуђе*, у ствари на прави начин уводи читаоца у њен основни садржај. Под поднасловом *Законски процеси*, указано је на општи оквир у коме су се налазиле основе за мере конфискације имовине. Снежана Радић прво је дала податке о законима на основу којих је конфискација уопште вршена. Ради се о читавом низу законских прописа и уредаба, почевши од формирања Државне управе народних добара (ДУНД), која је, по одлуци председништва АВНОЈА од 21. новембра 1944. требало да води бригу о имовини стављеној под секвестар, преко Закона о прелазу у државну својину непријатељске имовине и о секвестрацији имовине одсутних лица. Поред тога, ауторка је дала и низ других података о законима који су ову материју само допуњавали, указујући и на њихову међусобну противречност са, на пример, Одлуком о општој амнестији припадника четничких јединица Драже Михаиловића и хрватских и словеначких домобрана из 1945.

Попис судова који су вршили судске поступке против наводних народних непријатеља, у књизи је такође присутан. Ауторка је објаснила улогу како војних, тако и различитих цивилних (народних) судова, који су, без разлике, водили поступке како осуђивања оптужених лица, тако и конфискације њихове имовине. Из њеног излагања види се и разлика између експедитивности војних и народних судова. Војни судови, пре свега Суд ваљевске војне области, још увек су судили по законима из времена ратног стања, по хитном поступку, док су народни судови, у које су спадали општински, срески, окружни и врховни суд, ипак у свом саставу имали више образованих правника.

Снежана Радић је, такође, значајну пажњу усмерила на делиоце правде, давши исцрпне податке о сваком судији окружног и свих пет среских судова. У ствари, она је једноставно, без коментара који у овом случају и нису неопходни, унела писане карактеристике нових власти за сваког од њих. Из тога се види да су у судовима задржани и људи супротних идеолошких опредељења, уколико нису сарађивали са окупационим властима, или су се једноставно држали потпуно по страни. Проверене судије које су се, међутим, доказале као присталице ЈВуО, смештене су у споредне административне одсеке, где је недостајало стручног кадра, или су, једноставно, остављени без посла. Поред политичких, њих су пратиле и друге карактеристике, које су требале да их дискредитују као личности (лицемер, непоуздан, алкохоличар...). Посебна категорија делилаца револуционарне правде, на коју ауторка указује, су пресудитељи. Међу њима било је лица која свакако нису била компетентна да доносе одлуке о туђим судбинама, попут сапунџија, сарача, опанчара, кафеџија, трговаца... То су били неки од стубова новоустављених народних судова.

Најзначајнији део књиге чини поглавље под насловом *Спискови урађени на основу података за образовање кривона кривичке лица осуђених на конфискацију имовине*. Снежана Радић потрудила се да, без икаквих измена, да податке

о сваком лицу чија је имовина конфискована, а који су садржани у картотеци судских фондова, са понекад врло опширним подацима. Захваљујући њеном истраживачком раду, пред читаоцем се открива занимљива структура бројних народних непријатеља, укупно 1038 лица, о којима су такви подаци сачувани. Картони из картотека ових судова садрже не само податке о томе због чега се примењује мера конфискације имовине, већ и шта се у међувремену десило са њеним власником. Велики број њих је, по различитим основама, осуђен на смрт и стрељан, неки су били на издржавању тешких затворских казни, пропраћених губитком грађанских права и националне части, а неки су били у бекству...

На основу ових, прворазредних историјских извора, види се и каква је била социјална структура осуђених. Поред малог броја индустријалаца, оптужених да су саботирали производњу у време обнове земље, углавном се радило о сиромашним припадницима друштва, осуђиваним не само за учешће у формацијама ЈВуО, Српском добровољачком корпусу Димитрија Љотића, или мобилисаним припадницима Српске државне страже Милана Недића, већ и за јатаковање, чак и пасивност према НОП-у. Колико је велики део осуђених припадао категорији најсиромашнијих, говоре бројне пресуде по којима је поступак конфискације обустављен, јер напросто осуђени није поседовао никакву имовину. Правило да се минимум имовине остави породици ради издржавања, углавном је било поштовано, али не увек, јер је мера конфискације по појединим пресудама износила 100%.

Снежана Радић ове податке није дала само на основу изузетно богатих картотека и судских предмета, већ, уколико је то било неопходно, и на основу чињеница из других фондова и збирки Историјског архива Ваљева. Тиме су подаци о процесу конфисковања имовине „народних непријатеља“ додатно допуњени.

У последњем поглављу, *Закључна разматрања*, ауторка је дала додатна објашњења о изнетим подацима и извршила њихову краћу анализу. Графикони и табеле приложене у овом делу књиге, омогућавају читаоцу да лакше разуме податке са којима се суочава. Корисна допуна свакако су и на крају дати бројни факсимили спискова, пресуда, као и службених аката која се тичу конфискације имовине појединих лица.

Научни апарат у књизи урађен је сагласно основним методолошким начелима историјске науке, и сведен на неопходну меру упућивања на коришћене фондове и збирке, као и на идентификацију личности које се у књизи помињу, уз основне биографске податке. Приступ ауторке овој осетљивој теми у потпуности је смирен и критичан, *sine ira et studio*, што ову књигу чини и по томе квалитетном. Она је, готово у потпуности, успела у својој намери да једну историјску појаву, на географски и административно јасно омеђеном простору, објасни уз истовремену презентацију прворазредних извора о њој.

На крају, може се рећи да књига Снежане Радић, први пут у српској историографији, доноси изузетно значајан корпус прворазредних историјских

извора о конфискацији имовине, без кога проучавање историје Југославије у послератном периоду није могуће. Ова књига то олакшава, бар када је реч о истраживању простора Ваљевског округа. Рад Снежане Радић, заснован на великом искуству у познавању архивских фондова Историјског архива Ваљево, није могао бити заснован на претходно изграђеном моделу кога у српској историографији нема, што значај ове књиге чини још већим. Другим истраживачима прошлости, посебно архивистима, она може бити користан пример како приредити прворазредну грађу, дати основне податке о њеном настанку, извршити позитивну критичку проверу, и тиме је ставити на располагање већем броју истраживача, при чему је, како у својој рецензији истиче Љубодраг Димић, њен ауторски печат уочљив и неспоран.

Издавањем ове, за истраживање локалне, али и шире, савремене историје Југославије, изузетно значајне књиге, Историјски архив Ваљево наставља своју издавачку делатност, коју, поред Гласника ИАВ, чине и вредна историографска дела о завичајној и националној историји.